

Галина Вишнеvsька

ГОЛОВНА ПІСНЯ УКРАЇНИ

Основними атрибутами нації є герб, гімн і прапор. Герб України має дуже глибоке коріння. Це тризуб – родовий герб Київського князівського роду Рюриковичів, у найдовершенішій своїй формі збережений на монетах князя Володимира Великого. Походження українського гімну, як і прапора, не таке вже й давнє. До речі, найдавніший у світі – англійський гімн. Він датується 1774 роком, а більшість європейських державних гімнів були створені у XIX столітті. Саме тоді й українці почали шукати пісню, яка б стала ознакою національної ідентифікації.

Уперше така потреба постала під час Весни народів 1848 року. На Всеслов'янському з'їзді в Празі українці, за відсутності офіційного гімну, співали «Многая літа». На національних маніфестаціях того часу в Галичині залюбки співали складену Юліаном Добриловським (1760–1825) пісню «Дай Боже, в добрий час» і твір Івана Гушалевича (1823–1903) «Мир вам, браття, всім приносим», визнаний Головною руською радою у Львові (1848) як національний гімн галицьких українців. Карпатські українці співали пісню Олександра Духновича (1803–1865) «Я русин бив, есьм і буду». А на центральних і східних землях роль національного гімну довгий час відігравав «Заповіт» Тараса Шевченка.

Першим композитором, який поклав «Заповіт» на музику, був священик Михайло Вербицький. Він народився 4 березня 1815 року в селі Явірник Руський, недалеко від міста Перемишля (нині Польща) в сім'ї священика. Ще за життя М. Вербицький здобув визнання як творець улюблених і популярних хорів, солоспівів і театральної музики. Його кантата-поема «Заповіт» прозвучала на святковому шевченківському концерті у Львові 1868 року. Цікаво, що в цьому концерті було виконано ще один «Заповіт» для чоловічого хору, тенора, соло в супроводі фортепіано. Це був твір молодого, майже нікому не відомого тоді композитора з Києва Миколи Лисенка, який відгукнувся на пропозицію львівської інтелігенції написати хор на слова Т. Шевченка. Ось так символічно перетнулися творчі шляхи двох корифеїв – зачинателя української професійної музики в Галичині

і фундатора української школи. З цього часу розпочалася музична шевченкіана, що охоплює понад півтисячі творів, авторами яких стали не тільки українські композитори (загалом більше 120-ти). Тільки одного «Заповіту» налічується понад 50 музичних інтерпретацій у різних жанрах – від пісні до симфонічної поеми. Спершу це була сольна пісня, яка незвично швидко спопуляризувалася. У вісімдесятих і дев'яностих роках XIX століття її співали майже на кожному концерті й урочистості, а після її переробки для хору вона стала національним гімном.

Національний гімн «Ще не вмерла Україна» вперше прозвучав 10 березня 1865 року в Перемишлі на першому в Західній Україні шевченківському концерті. Після прем'єри пісня стала настільки популярною, що вважалася народною. Насправді ж слова до національного гімну «Ще не вмерла Україна» написав Павло Чубинський (1839–1884), родом із Борисполя на Київщині. Його товариш засвідчував, що на одній із зустрічей київської громади із сербами в домі на Великій Васильківській співали сербську пісню, в якій були слова: «Серце біє и кров ліє за свою свободу». П. Чубинський раптом зник, а згодом повернувся з текстом «Ще не вмерла Україна».

Не виключено, що на наш гімн мав вплив польський «Марш Домбровського», більше відомий за версією «Ieszcze Polska nie zginęła» («Ще не вмерла Польща»), почутий П. Чубинським від польських засланців (відомо, що за народницьку пропаганду він був засланий в Архангельську губернію). У XIX столітті польські революційні віяння були популярними серед багатьох поневолених імперіями народів. Так, приміром, мотиви «Маршу Домбровського» були в словацькій та болгарській музичній традиції.

Текст П. Чубинського вперше було опубліковано в грудневному числі часопису «Мета» (який фактично вийшов у січні 1864 року), і незабаром він був покладений на музику М. Вербицьким. Ця потужна патріотична композиція одразу набула великої популярності серед всього свідомого українства.

Спочатку вона поширювалася в численних переписах, а була надрукована значно пізніше – у збірнику «Кобзар» у Львові 1885 року. В роки

Першої світової війни гімн П. Чубинського – М. Вербицького побачив світ у збірнику українських бойових пісень – «Співанику великих днів» за редакцією Богдана Лепкого. Здійснене у Відні його видання роздавали українським воякам австрійської армії та полоненим російської армії української національності в таборах полонених в Австрії та Німеччині. Незважаючи на те, що Українська національна рада 1918 року вирішила виконувати в Галичині старий гімн о. І. Гушалевича «Мир вам, браття, всім приносим», громадськість та українські січові стрільці на офіційних святах послуговувалися лише гімном П. Чубинського – М. Вербицького «Ще не вмерла Україна».

Перше виконання пісні «Ще не вмерла Україна» як державного гімну відбулося в історичний момент – у день проголошення в Києві самостійності України 22 січня 1918 року, коли Українська Центральна Рада проголосила IV Універсал. Присутні відспівали вчисто, навколішки, «Заповіт» Т. Шевченка та пісню-гімн «Ще не вмерла Україна». Через рік, після об'єднання 22 січня 1919 року УНР і ЗУНР, пісня стала офіційним гімном на всій території, охопленій українською державністю. Згодом, 15 березня 1939 року, її було затверджено державним гімном Карпатської України.

Після поразки українців у будівництві незалежної держави у 1917–1920 роках гімн «Ще не вмерла Україна» більшовицька влада визнала проявом злочинного націоналізму. Роль гімну на всій території нової імперії відтоді виконував «Інтернаціонал», а з 1994 року – Гімн Радянського Союзу.

Однаке для розпорошеної по різних країнах світу багатотисячної української еміграції, причетної до незалежницьких змагань того часу, пісня «Ще не вмерла Україна» залишалася символом надії на воскресіння самостійної держави. Лунала вона й на всіх урочистих зустрічах і в тих місцевостях Польщі, де поселилися колишні вояки Армії УНР.

Мешканці Західної України, зокрема члени культурно-освітніх товариств зі Львова та Перемишля, відвідуючи село Млини під Перемишлем, молилися за душу о. Михайла Вербицького в місцевій церкві, в якій композитор із 1856 року був священиком і де на церковному цвинтарі покояться його тлінні останки. Згодом за дієвої участі львівського чоловічого хору «Бандурист» тут спорудили пам'ятник, який освячено 17 червня 1934 року.

У цей же час відбувалася інша символічна та ніким не передбачувана подія. Церква в Явірнику Руськім, у якій був охрещений М. Вербицький, розмалювали виходець із Полтавщини, ад'ютант Симона Петлюри, власник іконописної робітні «Відродження» в

Перемишлі, полковник Борис Палій-Неїло та виходець із Єлисаветграда, старшина Армії УНР Павло Запорізький (до речі, вони були авторами розписів і ряду інших церков Надсяння).

Після трагічних післявоєнних депортацій українців із Надсяння, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя в Млинах не стало корінного населення. Церкву було перетворено на костел, а могилою композитора опікувалась Марія Іванник, 1912 р. н., яку доля вберегла від переселень. 1989 року молебені над могилою М. Вербицького відновлено. По літах небуття пам'ять композитора вшановують українці Перемишля й околиць, а також гості з України, колишні мешканці Млинів, численна українська громада із сусідньої Яворівщини, Львівщини, зокрема й вихідці із Закерзоння, тобто Посяння, Лемківщини, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини. Врешті, майже одночасно з Помаранчевою революцією в Україні, було урочисто відзначено 190-ту річницю від його дня народження, а заходами Перемишльської консисторії та Львівської державної адміністрації на могилі визначного митця споруджено каплицю-пантеон.

Гірко, однак, усвідомлювати, що могила М. Вербицького знаходиться не в Україні, а в іншій державі, що місто Перемишль, яке було столицею руського удільного князівства, провідним центром української культури на західних землях Руси-України ще з раннього середньовіччя, сталінською комуністичною владою після закінчення Другої світової війни було подароване Польщі, як і вся територія уздовж ріки Сян (Надсяння), Холмщина, Підляшшя, Лемківщина і Любачівщина...

Пісня «Ще не вмерла Україна», яка стала українським гімном на початку ХХ століття, підтвердила свій національний статус після референдуму 1 грудня 1991 року, коли Україна стала незалежною державою.

Офіційний текст Державного Гімну України був ухвалений Верховною Радою 7 березня 2003 року, він звучить так:

*Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії,
усміхнеться доля.*

*Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.*

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття,
козацького роду.*

Традиційна версія Гімну:

*1. Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії,
усміхнеться доля.*

*Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.*

Приспів:

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття,
козацького роду.*

*2. Станем, браття, всі за волю,
від Сяну до Дону,*

*В ріднім краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться,
дід Дніпро зрадіє,
Ще на нашій Україні доленька наспіє.*

*3. А завзяття й праця щира свого
ще докаже,
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відоб'ється,
згомонить степами.
України слава стане поміж народами.*

Микола Рябчук

ЛЕКСИКОН НАЦІОНАЛІСТА

Три есеї про ідентичність

1. Нація

Якось на самому початку 1990-х моя семилітня донька повідомила, що їм у школі задали вивчити вірша під назвою «Гімн України». Вона не знала, що таке гімн, тож я мусив пояснити, що це текст, який когось або щось прославляє й оспіває. Що таке Україна, вона не запитувала, бо, видно, вже знала.

Я й досі жалкую, що не простежив, коли в моїх дітей з'явилося це поняття, як і безліч інших – що абстрактніших, то складніших для дитячого розуміння. Очевидно, що всі ці терміни – «Україна», «народ», «ідентичність», «патріотизм» – мусили асоціюватися насамперед із чимось конкретним: сусідами, які розмовляють іншою мовою, перехожими, які виглядають цілком інакше, картою світу чи, ще краще, глобусом, на якому твоя країна – земля схожих на тебе людей – позначена іншим кольором.

Припускаю, що розуміння цих абстрактних речей з'являється років у п'ять і поступово глибшає. Пересування в просторі дає змогу побачити, що подібні люди живуть не лише довкола тебе, а й в інших місцях, окреслених картою. Відчуття лінійного безконечного часу дає змогу уявити собі «народ» як людей, що не тільки живуть тепер, а й жили раніше, ще до твого народження, і які, ймовірно, житимуть потім, після твоєї смерті. І, нарешті, пізнання інших абстракцій дозволяє усвідомити «народ» як спільноту не просто подібних до тебе – мовою, виглядом, звичаями, – а й об'єднаних однаковими правами, законами, державними інституціями в політичну націю.

Що складніша абстракція, то старшою й мисленнево досвідченішою для її розуміння має

бути людина. І так само дозрілішим і мисленнево досвідченішим має бути людство. Пояснити первісній людині, що таке «нація», так само неможливо, як і трирічному дітлахові. Зрештою, навіть у середньовіччі «нація» була чимось надто абстрактним, тому що люди себе ототожнювали насамперед зі своєю місцевістю, а ширші спільноти уявлялися головню в категоріях віри, стану й підданства.

Сьогодні важко собі уявити той світ, де мова не мала жодного символічного значення й була лише більш або менш зручним інструментом, де письменники писали не «народною» мовою, а латиною (чи церковнослов'янською), де знаць, на відміну від простолюду, «непатріотично» користувалась чужоземною французькою, а герби й прапори символізували не націю, а всього лиш конкретні шляхетські роди.

Лія Грінфелд у гарній книзі «Націоналізм: п'ять шляхів до модерності» простежує еволюцію поняття «нація» від Давнього Риму, де воно, власне, виникло, й до наших днів. Латинське *patio* – народження, походження, рід (від *pasce* – народжуватися) – уживалося насамперед щодо груп чужинців, котрі прибували до Риму з тої чи тої місцевості як такі собі «заробітчани», «лімітчики» і не мали тих самих прав, що римляни. У середньовічних університетах цією категорією описувалися групи студентів із різних країв (не конкретних, а досить довільно згрупованих за географічною чи мовною ознакою). Ця бюрократична категоризація мала суто прикладний і тимчасовий характер і жодною мірою не впливала на формування якоїсь сталої спільної ідентичності поза межами університету в студентів, скажімо, з Італії, Фран-